

ARBÚCIES, VILA DE PAS,
I FOGARS, LLOC DE REFUGI A
LA GUERRA DEL FRANCÈS

JOAN PORTALS MARTÍ

I. INTRODUCCIÓ

L'any 1934 Publicacions Montseny, de Sant Celoni, va editar un treball de Miquel Grivé Masó titulat «Guerra dels francesos 1808-1813», que recollia amb l'estructura d'un dietari –com el mateix autor explica en el pròleg– i basant-se en els llibres parroquials de diferents pobles, alguns dels fets més rellevants que van tenir com a escenari una part de les terres del Montseny, que el mateix Grivé definia com a comarca del Baix Montseny.

El volum va ser editat també en el fulletó del periòdic «Montseny» de Sant Celoni, en el qual tant va col·laborar Miquel Grivé en els anys anteriors a la guerra civil de 1936.

L'obra segueix els esdeveniments que van afectar, sobretot, la vila de Sant Celoni i recull dades força interessants que ens ofereixen una bona pinzellada del que va significar la guerra contra els exèrcits napoleònics per als pobles de Sta. Maria de Palautordera, Gualba i Sant Antoni de Vilamajor, amb referències també a Vallgorguina i Vilalba Saserra.

Però al Montseny la guerra no va afectar només els pobles que estudia Grivé: una lectura del llibre d'òbits de la parròquia de Sant Cristòfol de Fogars, em va portar, també, a la guerra dels francesos.

En efecte, era sorprenent que en una parròquia rural que no sobrepassava gaire, a principi del segle passat, el centenar d'habitants, i amb una mitjana d'òbits al voltant de 10 per any, l'any 1810 apareguessin 171 defuncions, de les quals 141 corresponien a persones adultes, proporció que tampoc no es corresponia amb un moment en què la mortalitat d'albats acostumava a ser del 50%.

L'examen detallat d'aquestes inscripcions va fer palès que Fogars, en el primer semestre de 1810, era refugi de molts «expatriats per causa dels france-

sos», procedents, en nombre molt important, de la vila d'Arbúcies, i també d'altres de Sant Celoni i de poblacions de la plana de Vic i de les comarques de Girona.

Confrontades aquestes dades amb les dels llibres parroquials d'Arbúcies, ens donaven una radiografia força exacta i interessant del que va ser la guerra en una part de les terres montsenyenques veïna a l'estudiada per Miquel Grivé. Els llibres parroquials de Campins, situat entre Fogars i Sant Celoni, completaven el quadre.

I d'aquesta manera va néixer aquest treball, que pretén ampliar amb algun detall els fets, per altra banda coneguts, que –com veurem– van convertir la vila d'Arbúcies en una víctima relativament llunyana dels setges de Girona i d'Hostalric.

II. INCIDÈNCIA DE LA INVASIÓ NAPOLEÒNICA AL TERRITORI OBJECTE D'ESTUDI. CAMPANYES MILITARS QUE HI REPERCUTEIXEN

El protagonisme del territori que estudiem ve donat no per la seva importància militar en si mateixa sinó per la seva situació geogràfica. Si, per una banda, Sant Celoni és lloc forçós de pas en les comunicacions interiors entre Girona

Sant Cristòfol de Fogars, parròquia d'un extens i abrupte terme.

i Barcelona, la vila d'Arbúcies està situada en un lloc també vital en el camí entre les terres de la plana de Vic –on els soldats napoleònics pretenien obtenir provisions– i les comarques gironines, amb dos punts clau per a la defensa del territori: la ciutat de Girona i el castell d'Hostalric.

A tot això cal afegir que en una guerra en la qual les guerrilles tenien un paper tan destacat, el territori muntanyós del Montseny servia de refugi i base d'operacions a les partides de sometents i miquelets que cada població aixecava en peu de guerra per assetjar un invasor que era molt superior –quant a organització militar– a l'exèrcit regular del país.

Les tropes franceses del 7è cos d'exèrcit comandat per Saint-Cyr, a l'octubre de 1808 entraren per la Jonquera amb un nombre d'efectius al voltant dels 20.000 homes, enquadrats en tres divisions a les ordres de Souham, Pino i Chabot. Acantonades en un primer moment a Figueres, el seu primer objectiu era la fortalesa de Roses, que va rendir-se el 5 de desembre. Establert un cap de pont a Roses, Saint-Cyr es dirigí seguidament a Barcelona, salvant de moment la fortalesa d'Hostalric.

Arribats els francesos el 15 de desembre a Trentapasses, acamparen a la nit a Llinars i l'endemà el general espanyol Vives els presentà batalla, éssent derrotat a la que es coneix com la batalla de Cardedeu. El treball esmentat de M. Grivé ens explica com en aquesta data Sant Celoni va ser ja invadida per tropes franceses.

Amb la retirada de les tropes espanyoles del general Vives i trobant-se Barcelona bloquejada pels patriotes, Saint-Cyr es dirigí primerament a Tarragona, per replegar-se tot seguit amb l'objecte de cooperar al setge de Girona.

L'exèrcit francès, però, tenia un problema principal, a part de l'acorrallament guerriller continuat, que li feia molt difícil la mobilitat i el manteniment de les comunicacions. I aquest problema no era altre que el de la manca d'aprovisionaments. Faltaven provisions, ja que la població per on passava fugia abans emportant-se aliments i bestiar, els camps no es conreaven per la manca de seguretat i el territori estava devastat.

En aquestes circumstàncies, el general Lecchi ocupà Granollers, nus de comunicacions per anar a Vic i a Girona, fent creure que el seu objectiu era aquesta ciutat per agafar desprevinguda la plana de Vic, d'on els francesos esperaven obtenir els aliments (blat i carn, sobretot) que els faltaven.

Després d'una maniobra envoltant que abastà la Garriga, Caldes de Montbui, Sant Feliu de Codines i Castellterçol, el gruix del 7è exèrcit travessà el Congost, on el 16 d'abril de 1809 tingué lloc la batalla d'aquest nom que causà la pèrdua de 2.000 homes a les tropes espanyoles. L'endemà mateix, Saint-Cyr ocupava la ciutat de Vic.

L'èxit militar, però, no va solucionar el problema bàsic de la falta de provisions. La plana de Vic només va abastar de gra les tropes franceses però no de

carn, ja que la població havia fugit emportant-se el bestiar. La neu, el fred i les malalties vingueren a afegir-se a la manca d'aliments.

El 24 d'abril, una primera columna partí de Vic cap a França amb material de guerra per al setge de Girona, que fou atacada pels sometents.

Al mes de maig següent es produïren una sèrie de topades pel vessant oso-nenc del Montseny. Tenim notícies d'un enfrontament important al pla de la Calma i de la pujada de tropes franceses des del Brull en direcció a Sant Segimon, que en un primer moment són frenades prop de la Font Pomereta per sometents i miquelets, encara que no van poder evitar que el dia 5 de juny incendiessin el santuari de Sant Segimon.

Fracassada l'obtenció de provisions que justificava l'ocupació de la plana de Vic, prou allunyada del seu objectiu principal, que en aquell moment era la ciutat de Girona, Saint-Cyr –a final de maig de 1809– començà els preparatius per abandonar la plana i dirigir-se a Girona.

Així, el 27 de maig sortí de Vic una divisió francesa escortant un comboi en direcció a Girona. Havent-se replegat a Vic la major part de la divisió, el comboi seguí el seu camí, protegit per uns 700 homes, que foren atacats a Espinelves i els guerrillers (sometents de Viladrau, bàsicament) s'apoderaren del comboi.

En aquesta acció, contem que dues dones de Viladrau tingueren un protagonisme destacat, animant els combatents i proveint-los de municions i aliments: Magdalena Bofill i Margarida Tona.

Pocs dies després, el 4 de juny, els sometents de Viladrau també aconseguiren derrotar dues columnes franceses amb més de mil homes cadascuna. Aquestes accions militars que tingueren per protagonistes destacats els sometents de Viladrau i Espinelves, són narrades amb detall en un dels set volums de l'obra «Barcelona cautiva, o sea diario exacto de lo ocurrido en la misma ciudad mientras la oprimieron los franceses, con una idea mensual del estado religioso-político y militar de Barcelona y de Cataluña» de la qual és autor el P. Raymundo Ferrer, de l'oratori de Sant Felip Neri, tal com recull el treball de Ramon Bofill Portabella al volum 4 d'aquestes *Monografies del Montseny*.

S'iniciava, doncs, l'intent de traslladar les tropes de la plana de Vic cap a Girona, el que faria que Arbúcies entrés de ple en el camp d'acció de les tropes franceses. Prova d'això és la invasió que la vila sofrí el 7 de juny del 1809, diada del Corpus, que tan exactament descriu el llibre d'òbits de la parròquia com transcriurem en el seu moment.

En síntesi, el que passa a l'estiu del 1809 és que la lluita es trasllada de la plana de Vic al camp de Girona, fins que la ciutat és ocupada pels francesos el dia 10 de desembre.

Arbúcies, després de patir la presència i el saqueig dels francesos, fou ocupada durant el segon semestre del 1809 per l'exèrcit espanyol d'operacions a

Sant Gabriel de Grions, dominant el camí d'Arbúcies a Hostalric, ha sofert moltes transformacions al llarg del temps.

Catalunya sota el comandament dels generals O'Donnell i Sarfield, amb les consegüents molèsties d'aquesta ocupació militar. Veurem en els llibres parroquials que l'any 1809 fou època de gran mortalitat i d'elevada presència d'expatriats fugitius dels francesos, primer procedents de la plana de Vic i després de les terres de Girona, en especial de Sta. Coloma de Farners.

Ocupada Girona, s'inicia l'etapa més dura per a la població d'Arbúcies, que es convertirà en expatriada i durant la primera meitat del 1810 deixarà pràcticament deshabitada la vila. El motiu: Una nova ocupació pels francesos de la ciutat de Vic, en busca també d'aliments, i el setge del castell d'Hostalric –que no serà dominat fins al 12 de maig– converteixen la població d'Arbúcies en

punt clau en les comunicacions amb la plaça de Girona, ja conquerida, i el castell d'Hostalric, assetjat.

Al febrer de 1810, Souham, que torna a dominar la plana amb més de 10.000 homes, disposa dos batallons a Viladrau i Arbúcies per mantenir les comunicacions. Mentrestant, el 20 d'aquest mes té lloc a Malla una gran batalla on les tropes franceses derroten les del general O'Donnell, que fuig a les muntanyes de Collsuspina amb més de 2.000 baixes.

Les inscripcions del llibre d'òbits de Fogars corresponents al mes de febrer, reflecteixen tot el dramatisme del moment i l'èxode de la gent d'Arbúcies. Per la seva banda, els llibres parroquials d'aquesta població són un mut reflex també del drama més pel que no diuen i pels seus espais buits que pel que descriuen.

El febrer de 1810 és el moment més dramàtic de la guerra per a aquestes terres. Mentre Arbúcies, Breda i Sant Celoni estan deserts i els seus habitants expatriats a les muntanyes, buscant refugi fins a la vall de Sta. Fe, els habitants de Viladrau es troben novament refugiats a Sant Segimon. El comandant francès, Perceval, els insta a tornar al poble, obtenint aquesta resposta:

«Tota la gent està contenta de quedar sepultada entre les neus del Montseny abans de rendir-se a l'íngrata dominació de les tropes franceses».

Una carta del rector de Campins al comandant espanyol de les Companyies de Reserva del Vallès és prou explícita. La transcrivim en castellà tal com la recull el P. Raymundo Ferrer, en l'obra ja citada.

Diu així:

«Sr. Esteve Pagés, Comandante. El enemigo está dividido en varios campamentos, de los cuales uno es en Arbúcias y otro en el castillo de Montsolí, de donde hace diariamente sus correrías en los lugares de Riells, Breda y Sant Feliu; y hasta llegó cuatro días ha a las inmediaciones de Sta. Fe. Algo se ha reprimido su osadía por la insurrección de los somatenes de estos pueblos. Sin embargo, nunca ha desistido del bloqueo de Hostalric cuyas hogueras del enemigo se divisan todas las noches en Gaserans, Remiñó, Colfurmí, Massanas y Grions. En la casa del cura de este lugar está alojado el general francés, según me lo dijo el mismo Rector. Este mi curato sufrió un saqueo el 23 de enero. En Sant Celoni los últimos franceses que se han visto fue el 2 del que rige.

Petit nucli de veïnat a Lliors, que serví de refugi a tants habitants d'Arbúcies, amb l'església de Sta. Maria i la casa del Crous.

Sin embargo, de quando en quando suben las guerrillas hasta las casas del camino real de Breda y Gualba. Por cuyo motivo, hállase la villa de Sant Celoni enteramente despoblada de sus vecinos; así como Breda, Arbucias y todas las poblaciones de esta carrera.

Queda para servir a Vd. con buen afecto su atento capellán. QSMB. Juan Cervós, cura párroco de Campins, 9 de febrero de 1810.»

Són moltes les accions que es produeixen fins a la caiguda del castell d'Hostalric el 12 de maig, data en la qual és evacuat i abandonat pels seus defensors. En quasi totes aquestes accions, Arbúcies, com a lloc de pas en les comunicacions amb Vic, sofreix la presència francesa: El 3 de febrer una columna havia sortit cap a Arbúcies des d'Hostalric i s'atura al poble per protegir les comunicacions dels que assetgen el castell.

El 14 de febrer, una columna de 600 infants amb bestiar de carn i de càrrega es dirigeix a Arbúcies per reforçar la divisió de Souham a Vic. Hi ha enfronta-

ments als voltants de la vila, enfrontaments que es reproduïxen el dia 20 al pas d'una altra columna amb bous i bestiar de càrrega, protegida per 200 homes.

Durant el mes de març continua el setge d'Hostalric, aprovisionat encara per la companyia de reserva del Vallès del comandant Pagès a qui adreçava la carta el rector de Campins.

En aquest mes i en el mes d'abril els habitants de Gualba ataquen els francesos causant moltes baixes. També els habitants de Campins s'enfronten als invasors, després que aquests intentin sense èxit l'atac a ambdues poblacions.

Un nou atac a Gualba té lloc el 25 d'abril, encara que tots els seus habitants, malalts inclosos, han fugit a la muntanya.

A l'altra banda del Montseny, a Viladrau, la gent inicia la tornada al poble, encara que a causa que els francesos ho han saquejat tot, per falta d'aliments i d'abric s'originen moltes malalties que fan més víctimes que la guerra. La desolació i la mortaldat dominen arreu.

Hem dit ja que el 12 de maig va ser evacuat el castell d'Hostalric. Els seus defensors intentaren obrir-se pas en direcció a Sant Feliu de Buixalleu, però alguns d'ells foren fets presoners després de ser atacats per un destacament italià. D'altres arribaren a Arbúcies, on s'enfrontaren també amb tropes imperials, i uns 500 aconseguiren finalment arribar a Vic. En total, les pèrdues d'aquesta sortida es poden xifrar en uns 600 homes.

L'ocupació del castell d'Hostalric va significar un tomb important en la vida de la zona estudiada, ja que es van acabar els moviments de l'exèrcit francès en direcció al castell provinents sobretot de la plana de Vic, i més encara quan no gaire més tard els francesos es van retirar d'aquesta ciutat en direcció a Manresa.

Les partides dels llibres d'òbits tornen a assenyalar una vida relativament normal, encara que es produeixen incidents diversos a causa de la presència esporàdica de tropes d'un bàndol i de l'altre.

L'any 1811 es produeix una nova entrada de francesos a Sant Celoni, i el 1812 hi ha constància d'accions de guerra a Collsacreu, Gualba i Campins. A Gualba es crema la rectoria i dos habitants de Campins són fets presoners i portats a Girona, on són condemnats a la forca.

Que la pacificació no era ni molt menys total n'és prova la presència de nombrosos expatriats procedents de la vall de la Tordera als llibres de Vallgorguina.

A les desgràcies de la guerra cal afegir-hi la greu crisi de subsistències que Catalunya patí l'any 1812, causada per la mala collita de l'any anterior i les devastacions ocasionades per la guerra. És denominador comú dels llibres parroquials que la mortalitat del 1812 és molt superior a la del 1811.

III. EL LLIBRE D'ÒBITS DE SANT CRISTÒFOL DE FOGARS

La petita parròquia rural de Fogars, situada a 620 m d'altitud, domina la vall de la Tordera. El seu extens territori és força muntanyós i arriba fins a la vall de Sta. Fe i als mateixos cims de les Agudes i del Turó de l'Home.

Amb una població sempre dispersa en masos, a les primeries del segle XIX no tenia gaire més de 100 habitants, si tenim en compte que el cens de 1708 ens parla de 18 cases habitades i el de 1787 o de Floridablanca dona un nombre de 445 habitants incloent-hi les parròquies de Sant Esteve de la Costa del Montseny i Sant Martí de Mosqueroles.

Entre 1452 i 1867 era una parròquia sufragània de la de Mosqueroles, amb la qual compartia els llibres parroquials.

Però l'any 1738 un rector de Fogars, Mn. Josep Bosch i Cortés, comprà «per preu de 12 sous i amb diners de l'obra de Fogars» un llibre d'òbits tot explicant a la seva primera pàgina que

«fins lo any 1737 inclusive se acostumava en la rectoria de Muscarolas continuar en un mateix llibre las partidas de òbits tant de Muscarolas com de Fogars y perquè los rectors successors trobian las partidas de òbits amb més facilitat i breuetat perxó se continuaran en est llibre los òbits dels difunts de Fogars tan solament, comensant a continuació en lo dia primer de lo mes de Janer del any 1738.»

Realment, la idea va durar ben poc, ja que a partir de mitjan 1743 el llibre va tornar a barrejar partides de les dues parròquies indistintament, i així arribà fins a 1858.

Les seves dades, que guarden unes característiques comunes a l'època i a la zona, ens permeten deduir una mortalitat elevada, amb un fort pes de la mortalitat d'albats, concentrada sobretot en els mesos de forta calor (agost i juliol) mentre que la mortalitat d'adults és més abundant a l'hivern i la primavera, a causa de factors com el fred i les malalties víriques. Apareixen puntualment mortalitats més elevades que la mitjana, conseqüència ben segur de crisis periòdiques de subsistència per causa de les males collites i per l'extensió de processos epidèmics, tal és el cas d'alguns anys com el 1754, 1761, 1776, 1802, 1803, etc.

Però un any destaca per damunt de tots els altres, el 1810, en què les defuncions superen en molt el nombre d'habitants de la parròquia. En efecte, consten 171 defuncions, amb una proporció d'adults (80%) per damunt del que és habitual.

També els anys 1809 i 1812 ofereixen xifres importants, que ens indiquen ben clarament que la guerra contra els francesos va incidir també durament en la vida de Fogars.

Vegem aquestes dades:

PARRÒQUIA DE SANT CRISTÒFOL DE FOGARS

Òbits

<i>Anys</i>	<i>Total</i>	<i>Cossos</i>	<i>Albats</i>
1801	7	6	1
1802	17	11	6
1803	22	10	12
1804	4	4	0
1805	7	4	3
1806	11	8	3
1807	6	4	2
1808	14	8	6
1809	36	21	14
1810	171	141	30
1811	5	4	1
1812	30	20	10
1813	6	4	2
1814	8	2	6
1815	11	5	6

Centrant-nos als anys objecte de la nostra atenció, cal destacar el següent:

Any 1808

Pràcticament res ens faria pensar encara en la guerra, a no ser per la inscripció que porta data de 14 de juliol i que diu així:

«RAMON ILLA, Se celebraren 4 ofícis funerals amb quatre sacerdots per l'ànima de Ramón Illa, fadrí, brasser, de edat vint y nou anys y sis mesos, natural de dita parròquia (Mosqueroles), fill legítim y natural de Joseph Illa, brasser y de Rosa Serra, cònjuges, vius, qual havia mort en lo dia sinch de dits mes y any en la serra de Corró prop de la vila de Granollers del Vallés en lo xoco contra dels francesos que se tingué en dit lloch, en el qual fou enterrat son cadàver ab alguns del demás que y moriren.»

Ramon Illa, doncs, contribuí com molts altres montsenyencs a la defensa de la vila de Granollers duta a terme a la batalla de Corró, que tingué lloc els dies 5 i 6 de juliol de 1808.

Coneixem altres noms de persones que moriren a la batalla: Guillem Feu, pagès, i Miquel Vadell, bracer, tots dos de Sant Celoni, i també Feliu Clapés, Josep Arenas Abat i Josep Mohe, tots ells de Gualba.

Any 1809

Aquest any la mortalitat triplica amb escriu la mitjana, arribant a una xifra ja respectable en relació amb la població de la parròquia, i més si tenim en compte la nota que el rector, Mn. Espinàs, fa constar després de l'any següent i que diu:

«Se adverteix que tot lo que falta en los óbits d'est any y del any antecedent, y en especial dels expatriats per las invasions dels francesos no me ha estat possible averiguarho a pesar de haver fet todas las diligencias ja ab los propis párrocos y ja ab altres. Adverteixo també per lo esdevenidor que en cas demanian algun òbit y no se trobia no ha estat incuria mia sinò dels interessats o de los que cuidaban a los que anaban morint, pues com el primer cuidado era traurer los cadáveres, sen enteraben molts sense haverhi sacerdot ni dexavan las noticias necessarias ni podia després averiguarho perquè no sabia ahont havian mort.»

Encara que, com veurem, aquesta nota és sobretot aplicable a la mortaldat del 1810 deguda a una epidèmia, no seria estrany que tampoc en el 1809 no hi constessin totes les defuncions hagudes.

Altres dades d'interès: Entre les defuncions trobem per primera vegada persones «expatriades per causa dels francesos» que procedeixen, moltes d'elles, de la plana de Vic (Tona, Balenyà, Taradell, S. Julià de Vilatorrada, Sta. Eugènia de Berga...) i algunes també de pobles del Vallès (Cardedeu, Sta. Maria de Palautordera, Santa Agnès de Malanyanes...).

En relació amb aquest fet, recordem que el 17 d'abril d'aquest any el general Saint-Cyr havia ocupat la plana de Vic, provocant la fugida de la gent, i que també en aquestes dates els enfrontaments amb els francesos eren freqüents i provocaven el saqueig de les poblacions, com va passar el dia de Corpus a Arbúcies, tal com tindrem ocasió de comprovar.

Per últim, una inscripció del 19 de novembre ens informa de la mort a Fogars d'un miquelet de la 7a. Companyia del Vallès, Miquel Manils, natural de Montmeló.

Any 1810

Hem vist com aquest any concentra una mortalitat elevadíssima que ha d'ésser deguda a una suma de diferents causes, de les quals cal destacar l'epi-

dèmia que es va declarar com a conseqüència de les extremes condicions alimentàries, climàtiques i sanitàries provocades per la guerra i el desplaçament de masses importants de població que es refugiaren amuntegant-se per fugir de les tropes franceses.

De fet, però, la mortaldat es produeix entre els mesos de febrer i maig, amb una punta al mes de març. No és casual que precisament al mes de maig fos ocupat el castell d'Hostalric, i la vida a la zona va quedar relativament normalitzada.

És interessant veure la distribució mensual d'aquests òbits i el pes i la procedència dels expatriats:

ÒBITS ANY 1810. FOGARS

<i>Mesos</i>	<i>Totals</i>	<i>Habitants Fogars</i>	<i>Expatriats</i>	<i>Origen expatriats</i>
Gener	4	-	4	Palautordera, Campins, S. Celoni, Riudarenes
Febrer	32	4	28	Arbúcies 14, S. Celoni 9...
Març	53	7	46	Arbúcies 22, S. Celoni 6, Viladrau 4
Abril	33	20	13	S. Celoni 7, Arbúcies 2...
Maig	24	14	10	S. Celoni 5...
Juny	11	11	-	
Juliol	7	7	-	
Agost	1	1	-	
Setembre	3	3	-	
Novembre	1	1	-	
Desembre	2	2	-	

Hem vist que els expatriats són els que més sovintegen a la llista dels mesos de febrer i març, i que un nombre important prové d'Arbúcies, i en menor quantitat, però més constant, de Sant Celoni.

El mateix llibre ens confirmarà el que sabem que passava a Arbúcies a primers de febrer de 1810 i que abans ja hem explicat.

Vegem les inscripcions:

«4 Febrer.- ROSA VIDAL, 60 anys, natural i habitant d'Arbúcies casada amb Segimon Pere Vidal. Per la repentina fugida que tingueren de fer los habitants de Arbucies per la invasió dels francesos en dita parròquia junt amb la molta abundància de neu y vent en la muntanya y morí Rosa Vidal... no tingué proporció de rebre Sagrament algun... se enterrà a Fogars per haver mort en esta parròquia. Se li rezá una missa.»

El mateix dia 4 de febrer, trobem dues inscripcions més:

«JULITA ROVIRA, donzella d'uns 12 anys, natural i habitant d'Arbúcies... morí de la abundància de neu y vent y fugint dels francesos...»

«TERESA... (a) Gaitx. De resultas del mateix turbellí de neu y vent y fugint també dels francesos morí y fou enterrada en el cementiri de Fogars... Teresa... del carrer de S. Jaume d'Arbúcies (segons diguérem)...»

I una altra del dia 7 de febrer:

«Aquest dia portaren ja difunt d'Arbúcies, SALVADOR DURAN, de 49 anys, natural i habitant d'Arbúcies, per raó de estar ja ocupada la vila pels francesos y fugitius tots els seus habitants, se donà eclesiàstica sepultura a son cadàver en la capella de Santa Fe...»

La llista continua amb una gran majoria «d'expatriats per causa dels francesos», tal com hem constatat en l'últim quadre. Si bé la gent d'Arbúcies és la que hi té una presència més nombrosa, la de Sant Celoni també ha buscat refugi a Fogars i també persones de molt diverses procedències: Girona, Maçanes, Viladrau, Centelles, Llinars, Gaserans, Grions, Sant Feliu de Buixalleu, etc., el que no fa més que confirmar que la guerra feia estralls en la línia que anava de Vic a Hostalric i que també Sant Celoni patia esporàdicament les conseqüències de trobar-se en el camí entre Girona, Hostalric i Barcelona.

Una nota datada de 23 de març ens completa el panorama pel que fa a l'epidèmia a què abans ens hem referit. Diu el rector: *«En la ocasió que s'enterrà est difunt –Josep Freixes, un expatriat de 63 anys de qui no diu la procedència– jo no y era com me succeís ab moltes altres per tants malalts, i no me deixaren ab la nota el lloc de son domicili ni naixement; no he pogut després saber-ho pues ni sé en quina casa morí.»*

Anys 1811 i 1812

Mentre que el 1811 sembla ser un any de transició, sense anotacions destacables, el 1812 registra un increment notable dels òbits amb presència de persones expatriades que es concentren a la primera meitat de l'any i procedeixen de llocs més allunyats: Barcelona, Mataró, Sabadell, S. Martí de Provençals, Horta, etc.

IV. LES DADES DE CAMPINS

Campins és un petit municipi –en aquest cas coincideixen els límits de par-ròquia i municipi– que limita amb els de Gualba, Fogars i Sant Celoni. Segons el cens de 1787 els seus habitants no arribaven al centenar.

Situat a una alçada mitjana (entre els 200 i 800 metres), serví també de refugi, però de gent procedent de Sant Celoni en quasi la seva totalitat, amb presència esporàdica d'altres estadants (de Breda, Hostalric, Girona, Tona, Tagamanent, etc.).

El poble sofrí els estralls de la guerra, armà sometents i va estar diverses vegades sota l'amenaça de les tropes franceses que van protagonitzar accions contra Campins l'any 1812, passades ja les dates més crítiques per a la zona que –com veiem– van ser els anys 1809 i 1810.

El quadre següent ens mostra la mortalitat del període:

CAMPINS

<i>Anys</i>	<i>Òbits totals</i>	<i>Cossos</i>	<i>Albats</i>	<i>Nombre d'expatriats-origen</i>
1804	13	6	7	
1805	5	2	3	
1806	14	7	7	
1807	2	2	0	
1808	17	9	8	4 (S. Celoni 3, Taradell 1)
1809	35	23	12	8 (S. Celoni 3, i 1 Tagamanent, Tona, Taverter, Casteller, Cassà)
1810	84	64	22	32 (S. Celoni 25, Girona 2, Hostalric, Breda, Gaserans, Calella)
1811	9	7	2	
1812	14	7	7	
1813	10	5	5	
1814	9	2	7	
1815	2	1	1	

Podem veure que el nombre de persones que cerquen refugi a Campins és inferior al de Fogars, segurament a causa de la seva major proximitat a les vies de comunicació i a la menor alçada del terme, i que la mortalitat que es produeix sobretot els anys 1809 i 1810 colpeix els mateixos habitants de Campins.

Encara que en nombre reduït, ja l'any 1808 hi trobem refugiats:

«24 juliol - Maria Marsal Alsina, natural de Breda i habitant de Sant Celoni, muller de Gili Marsal, los quals desta part d'un mes prengueren refugi en Campins per temor als perversos exèrcits francesos.»

«24 desembre - Rosa Farrés Nicolau, viuda, de Sant Celoni, la qual se refugià en esta parròquia per trobarse ocupada aquella vila dels malvats francesos.»

«27 desembre - Teresa Figueroles, que tanmateix habitant de Sant Celoni, se refugià en Campins poc dies abans de la seva mort.»

A l'any 1809 els expatriats que hi trobem de la plana de Vic ens recorden que la plana i la ciutat de Vic van ser ocupades a partir de l'abril, i que alguns pobles van ser saquejats (Centelles).

Les dades de 1810 ens fa present que la vila de Sant Celoni quedà pràcticament abandonada des del 17 de gener fins a últims de maig i que els veïns fugiren a llocs més segurs (això ens explicaria els 25 expatriats de Sant Celoni que moriren a Campins durant l'any).

Una inscripció del 19 de gener ho explica prou clar:

«BONAVENTURA COROMINA SAULA, de 32 anys, natural de Campins... no rebé ningun sacrament ni feu testament, però es de pensar que sa mort seria gloriosa pues la sofrí en actual exercici de somaten destinat a la defensa de la pàtria y de nostra santa religió, el que portava una vida cristianament arreglada y laudable en sas costums. A la improvisada entrada dels francesos en la vila de Sant Celoni quedà ab molts altres sorprès per l'enemich. Al dia següent se encontrà son cadàver fusellat en lo camp de la obra de S. Celoni entre Caputxins y Rectoria; qual conegueren ab evidencia per los vestits son germà y sos amichs. Però sobrevenint luego los francesos se quedà dit cadàver sens sepultura una setmana fins que la misericòrdia d'algú li donà privadament en lo cementiri de la Iglesia vella de S. Celoni que vuy diuen S. Erasme.»

Com recull Miquel Grivé en l'obra que hem esmentat al principi, el rector de S. Celoni ens dóna també la versió del fet:

«En lo predit dia mataren en la present parròquia los francesos disset homens sens haverlos fet oposició alguna, a uns perquè fugian, a altres per haverlos encontrat al Pont junts...»

Una inscripció ens demostra també que la gent de Campins actuava en la defensa del país a vegades lluny del seu poble. És del 7 de juny de 1811. Diu així:

«Josep Cortina Prat, de 26 anys, fadrí, pagès, natural de Campins, morí en la ciutat de Mataró ahont fou portat després de la desgràcia que tingué en rabentarseli el fusell estant en actual combat en aquelles cercanies contra los malvats francesos...»

Unes dades més ens indiquen que l'any 1812 no havia arribat encara la tranquil·litat a Campins.

Són aquestes:

«14 abril.- Se celebren 4 officis per Pere Pujades, de 89 anys, natural de Campins, enterrat el dia 4 de març del mateix any sense sacerdot per estar expatriat la major part del poble per la persecució dels enemics. No rebé cap sacrament per haver-lo mort en su casa los francesos».

«20 març del mateix any: Pau Martí, brasser i Guillem Regàs, fill de l'ermità de S. Guillem, foren fets presoners i portats a Girona on els donaren la terrible mort de forca.»

A pesar d'aquestes dades puntuals, podem veure que, igual que passa a Fogars, la caiguda del castell d'Hostalric en mans franceses marca una inflexió en la mortalitat i que sembla demostrat que en èpoques de guerra aquesta afecta sobretot la població adulta, invertint la tendència normal de l'època que situa la mortalitat d'albats al voltant del 50% del total. Una de les raons que ho justifica, és la caiguda de la natalitat en aquesta època, que és també comprovable a tots els pobles.

V. LA GUERRA A ARBÚCIES

La vila d'Arbúcies està situada en una vall reclosa pel Montseny, pel pla de les Arenes, a les Guillerries, pels rius de Joanet i la serra de Malhivern i Montsoriu. És oberta pel sector SE, per on transcorre la riera del seu nom i per on passa la carretera que la uneix amb Breda i Hostalric.

De fet, és un notable lloc de pas per a tots els qui van a Sant Hilari i les Guillerries des de Barcelona i pels osonencs que volen anar a Girona. La seva situació geogràfica i aquesta característica és la que explica bona part de la seva història i, especialment, els fets que hi van tenir lloc els anys 1809 i 1810.

El seu terme municipal és molt extens i la seva parròquia, que pertany al bisbat de Girona, té les sufragànies de Lliors –sota el Coll de Sant Marçal, on forma un petit veïnat– i Sant Pere Desplà –anomenada molt temps abans S. Pere de l'Erm, per trobar-se en un lloc despoblat i apartat.

El despoblament dels segles XIV i XV va afectar molt la vall d'Arbúcies i la població no es va recuperar fins al segle XVII. El cens oficial de 1718 li atribueix una població de 1.057 persones i el de 1787 de 944 habitants. És de suposar que en els anys que estudiem no sobrepassava gaire el miler d'habitants.

Arbúcies, com hem assenyalat al principi d'aquest treball, va patir extraordinàriament les incidències de la guerra contra els francesos i, si difícils van ser els mesos de 1809 en què era assetjada la ciutat de Girona, pitjor va ser la primera meitat del 1810 en què la seva població va haver de fugir de la vila i refugiar-se a la muntanya.

Una vegada més, els llibres parroquials confirmen i en dibuixen el seu dolorós abast i les circumstàncies per les quals va passar.

En primer lloc, examinarem les dades del llibre d'òbits, entre les quals destaca –per damunt de qualsevol altra– l'elevadíssima mortalitat de 1809 i el trasbals que patí la població l'any 1810.

ARBÚCIES

<i>Anys</i>	<i>Total</i>	<i>Cossos</i>	<i>Albats</i>
1806	88	35	53
1807	85	37	48
1808	110	42	68
1809	401	254	147
1810	78	63	15
1811	50	31	19
1812	63	38	25
1813	73	18	57
1814	59	14	45

Any 1808

L'inici de les hostilitats es manifesta en una mortalitat una mica més elevada que la mitjana de l'època, tot i que el fet que les defuncions d'albats siguin més nombroses que les d'adults ens indica una situació força normal, encara que els òbits siguin deguts en gran part a causes naturals i el seu lleuger increment respongui a la presència dels primers expatriats que cal suposar que viuen en condicions precàries.

Per altra banda, els índexs de bateigs i matrimonis es mantenen també en les xifres habituals a la vila.

A la segona meitat de l'any la presència de la guerra, però, comença a fer-se evident i de moment afecta Arbúcies, com a acollidora de fugitius d'altres llocs.

Església de Sta. Maria de Lliors, amb el cementiri on foren sepultats molts fugitius d'Arbúcies.

Aquests són els òbits dels primers expatriats:

*«2 juliol - Teresa Llopart, d'Hostalric: "d'alguns dies a esta part s'ha-
via transferit a Arbúcies per amenaçar a Hostalric los francesos".*

17 agost: Manuel Albanell, albat, de Barcelona

21 setembre: Maria Pla, albat, del bisbat de Vic

5 novembre: Bonaventura Mirapeix, del bisbat de Vic

9 novembre: Pere Mir, de S. Pere de Montgrony (Vic)

13 novembre: Salvi Villaret, de Vic

6 desembre: Lluís Riera, de Vic

*23 desembre: Joan Camps "expatriat de Barcelona per motius de la
guerra".»*

Any 1809

Si tenim en compte que a principi del segle XIX, Arbúcies tenia uns mil habitants, la mortalitat que resulta del llibre d'òbits per a l'any 1809 és certament extraordinària, tot i que una part dels difunts són expatriats fugitius dels francesos.

El mes de juny inicia un període crític que durarà tota la resta de l'any i que fa que la mortalitat superi en aquest any les 400 persones.

L'origen d'aquesta situació cal buscar-lo en el llibre d'òbits, que en el seu foli 397 ens descriu l'incendi i saqueig de la vila que tingué lloc el 7 de juny, Diada del Corpus.

Anton Puig i Solís, prevere i ecònom de la parròquia, diu així:

«Los malvats francesos entraren en esta vila en lo dia 7 de juny de 1809, mataren a tota la gent indefensa que trobaren, que segons notícias passen de quaranta personas, també tinch avisat porque acudian los interessats de estos difunts a dar los noms. A més de las atrocitats insinuadas saquejaren los futras totas las casas de esta vila, la Iglesia parroquial, la Iglesia del Hospital o Congregació y la Iglesia de la Pietat. En la primera a mes de destrossar las calexeras y armaris de la sagristía, caixas de las confrarias, el sacrari, etc. robaren la creu gran de plata, la vera creu, los insensers, las crismas y pextina de batejar, un glovet petit de portar combregar a pagés, el de la extremaunció, galons de las casullas y varias otras cosas y diners.

En la Iglesia del Hospital robàren un càlser molt bo y altre càlser en la capella de la Pietat. Despullaren la sagrada imatge y robaren tot lo preciós que trobaren. Es de advertir que en la parroquial no robaren més, perquè tot lo demás estaba amagat fora de la vila. Per preveure jo estas desgracias que nos amenasaban per haber arribat los futras de la Plana de Vich, moltes vegadas en Viladrau, no volgué que se fés la funció de Corpus, per evitar el portar la plata que teniam fora, pero al pas que jo me trobava malalt, me feren varias instancias los administradors y finalment després de haverlos manifestat los perills que nos rodejaven, vas cedis, donant ordre perquè portassen solament la custodia y los incensers se excediren ells, portant a més de aixó la creu de plata y la vera creu (pesas molt bonas) sense saberne jo res.

Y com fou tan prompte la vinguda dels francesos, sols tingué temps de salvar el floró junt amb lo Sagrament que sumí en casa Torrent del mas, lo R.P. Fra Joseph Aulet, dominico. La custodia que ja m'havia fet portar en la Rectoria y los dos calers y otras cosas y alajas de plata y que ab lo Rnt. Joseph Pujals, Prevere y vicari y el dit Religiós poguerem salvar. Estos dos sacerdotes, fills de esta vila, me ajudarem ab lo major zel y eficacia.

Noto estas noticias per intelligentsia dels que vindran. Arbúcias en la casa de la Rectoria a 13 de juny de 1809. Anton Puig y solís. Pbre. Ecònom (rubricat).»

I tot seguit, les successives inscripcions ens van recordant els fets:

«6 juny: Salvi Bargit, "morí assassinat dels malvats francesos que en dit dia entraren en esta vila. Paraire y pare del baix escrit prevere, de edat 78 anys s'enterrà ab molts d'altres lo dia següent y lo dia 12 de setembre se li feren els funerals y honras amb l'assistència de 10 sacerdots". Quirze Bargit. Prevere.

»7 juny: Josep Pujol "mort violentment pels francesos que entraren en Arbúcies. Fou enterrat sense solemnitat alguna a causa del transtorn." I segueix: «los següents també moriren dels gavatxos: Josep Blanxer, d'Arbúcies, Joan Baudili de Vic, Joan Soler i Tomás Tubau, d'Arbúcies».

Il·lustratiu de la situació de l'any 1809, en què la vila també fou ocupada per tropes espanyoles durant uns mesos de la segona meitat de l'any, són els quadres següents:

Arbúcies. Òbits 1809				Òbits d'expatriats a Arbúcies durant 1809. Procedència	
Mesos	Total	Cossos	Albats		
Gener	7	6	1	Santa Coloma de Farners	36
Febrer	8	2	6	Taradell	19
Març	1	0	1	Vic	6
Abril	8	6	2	Barcelona	6
Maig	18	9	9	Tona	5
Juny	47	27	20	S. Hilari	5
Juliol	51	28	23	Seva	3
Agost	66	31	35	Sta. Eugènia de Berga (Vic)	2
Setembre	47	31	16	Franciac (Girona)	2
Octubre	47	35	12	Centelles, Osor, Viladrau	
Novembre	39	30	9	Brunyola, S. Martí de	
Desembre	63	51	12	Riudeperes, la Costa	1
Total	401	254	147	Total	90

Any 1810

Hem comentat l'entrada dels francesos a Arbúcies a primers de febrer d'aquest any, entrada que va provocar la fugida dels seus habitants, escarmentats ja pels fets del Corpus de l'any anterior. En aquest sentit el llibre de Fogars és prou explícit.

La població va cercar refugi a la muntanya, i les parts més elevades del Montseny i més allunyades de les vies de comunicació van suportar gran nom-

bre d'expatriats. També dins el mateix municipi d'Arbúcies el veïnat de Lliors, aïllat i solitari –sota el coll de Sant Marçal–, va rebre alguns fugitius.

De fet, Arbúcies va quedar despoblada fins a la caiguda del castell d'Hos-
talric, pel maig de 1810, que va marcar l'inici del retorn dels seus habitants, que
–segons diuen– van trobar que fins i tot l'herba havia crescut pels carrers.

Els llibres parroquials, una vegada més, ens ho fan veure clar: El d'òbits té
un buit que va des del 16 de gener al 28 de maig, buit que posteriorment es va
omplint amb inscripcions disperses i no correlatives, que recullen informacions
de procedència diversa i no sempre contrastades pel rector. D'aquestes dades
resulta que les defuncions i els enterraments que es produeixen al període tenen
lloc quasi tots a indrets allunyats de la vila, en especial a Lliors, encara que
també n'hi han a Sant Pere Desplà, Grions, etc.

Pel que fa a matrimonis i bateigs, no n'hi ha cap entre el mes de febrer i
maig d'aquest any. Així, veiem que el darrer matrimoni inscrit és del 9 de gener
i no se'n celebra cap altre fins al 14 de maig, i que a partir d'aquesta data es
reprèn amb normalitat el ritme habitual de casaments a la parròquia. Quant als
bateigs, el buit es produeix entre el 12 de gener i el 9 de juliol. És evident que la
gent no era a la vila i el rector tampoc.

Fixant-nos en les inscripcions que ens confirmen les nostres hipòtesis tro-
bem:

*«16 de gener: Jaume Roig, pagès d'Arbúcies, morí violentament dels
francesos. No se li pogué donar sepultura.*

*Febrer (sense data): a la sufragaria de Montsoliu foren enterrats Sal-
vador, Rosa, Manuel i Teresa Derrà, naturals de Sant Hilari.»*

Altres anotacions fan referència a les circumstàncies del moment:

*«3 març: Rosa Francés, fou enterrada a Riells per no habitar-se aleshores
esta parròquia.*

*6 març: Quirze Torras, s'enterrà a Lliors, estan los francesos en Arbú-
cies.*

*23 març: Ramon Perevidal, s'ha enterrat sense ningún sacerdot per
estar tothom expatriat.*

*20 abril: Teresa Riera i Rosa Pla, enterrades sense missa per no haver-
hi capellans.*

*4 maig: Geroni Vidal, clergue beneficiat de Molins de Rei, s'enterrà
sens missa per lo tropell de les circumstancies de la guerra.»*

Alguns dels enterraments es fan constar per referències i testimonis de ter-
ceres persones, ja que no hi havia capellans. Pràcticament no n'hi ha a la par-

ròquia d'Arbúcies, sinó que quasi tots són a Lliors o a altres esglésies allunyades.

Anys 1811-1813

Superats els moments crítics de la guerra pel que fa a Arbúcies, derivats de la seva situació geogràfica que la va implicar tan negativament en els setges de Girona (1809) i Hostalric (1810), amb les conseqüències que hem analitzat, a partir del final de 1810 la vila entra en una certa normalitat, mantenint la seva mortalitat en uns límits relativament normals. Es confirma una característica comuna a tots els pobles que han estat estudiats, incloses les referències de Miquel Grivé: La mortalitat el 1812 supera sempre la de 1811. No cal dir el paper protagonista que aquest any van continuar tenint alguns esporàdics episodis de guerra i també –accentuats el 1812– l'escassetat, les epidèmies i els problemes derivats de l'expatriació.

VI. CONCLUSIONS

No és aquest el moment de fer una valoració global del que va significar la guerra contra la invasió napoleònica a Catalunya, però sí que es podria fer una reflexió sobre els esdeveniments que tan durament van afectar els nostres pobles, i en concret la part de les terres montsenyenques en què hem fixat la nostra atenció.

Arbúcies va patir els estralls de la guerra i la presència de les tropes franceses –i també espanyoles– en la seva població per la seva situació geogràfica que la feia pas obligat entre les comarques de la plana de Vic i les terres de Girona. I quan els objectius militars francesos eren la ciutat de Girona, i el castell d'Hostalric després, Arbúcies va rebre les conseqüències d'aquesta situació.

Hem de tenir en compte que el motiu darrer, desencadenant de la mobilitat de les tropes era el de la recerca d'aprovisionaments, constant que va ser present durant tota la guerra. En aquest sentit, l'ocupació de la plana de Vic responia a aquesta necessitat.

I aquests, en realitat, van ser els principals problemes dels francesos durant la guerra: el manteniment de les comunicacions i l'aprovisionament de l'exèrcit.

Pel que fa al primer, gairebé mai no se'n van sortir amb èxit. Els escamots patriotes atacaven constantment les línies de comunicació enemigues. Recordem, per exemple, els enfrontaments entre Cardedeu i Sant Celoni, a Trentapasses, que intentaven trencar la comunicació fluida per l'interior entre Barcelona i Girona. També les accions dels sometents de Viladrau a Espinelves en la

via de comunicació Vic-Girona/Hostalric –emparades per la muntanya del Montseny com a teló de fons– pretenien el mateix objectiu, al qual, en aquest cas, s’havia de sumar l’intent de deixar desabastit d’aliments i equips l’enemic.

Per tant, els francesos es trobaven en els seus desplaçaments amb una població que fugia emportant-se provisions, bestiar i els pocs mitjans de transport disponibles, mentre la manca de conreu dels camps agreujava la crisi de subsistències.

A això cal afegir l’amenaça constant de les partides de sometents que arraven les mateixes poblacions i que operaven en guerrilles amb l’avantatge de la protecció que els oferia el coneixement d’un territori sovint abrupte i muntanyós.

La falta de descans, amb llargues marxes a peu, amb un clima sovint extremat (de fred rigorós a l’hivern, de forta calor i sequedat a l’estiu), unides a un allotjament defectuós, eren camps adobats per al relaxament de la disciplina dels soldats (que la corrupció dels mateixos comandaments afavoria) i que tenia com a conseqüència immediata la devastació i el saqueig dels pobles en què entraven amb violència, matant, robant i violent.

I aquesta era la realitat que s’imposava cruament, com hem vist en aquest treball, per damunt de les consideracions polítiques i militars que en determinats moments intentaven posar fre a tanta devastació, tot intentant vanament atraure la població autòctona a la causa francesa, barrejant sovint promeses i amenaces.

BIBLIOGRAFIA

- FERRAN DE SAGARRA. *Dades de les guerres de 1640, 1714, 1809 i 1912*. Revista de Catalunya. Barcelona. Novembre-desembre, 1929.
- GRIVÉ MASÓ, MIQUEL. *Guerra dels francesos 1808-1813*. Publicacions Montseny. Sant Celoni, 1934.
- RAMISA, MATÍAS. *Els catalans i el domini napoleònic*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat. Barcelona, 1995.
- PLADEVALL, ANTONI. *Tona. Mil cent anys d’història*. Eumo Editorial / Ajuntament de Tona. Barcelona. Gener, 1990.
- HORTA FERRER, JOAQUIM. *Arbúcies i la guerra de la independència*. El nostre ahir. Porxada, 1980.
- URGELLÈS, MANUEL. *Hostalric. Memorias de la guerra de la independencia*. Barcelona, 1888.
- ILLA, JOAN. *El procés de formació d’una vila: Arbúcies*. Aixà núm. 7. Arbúcies.
- GARRIGA ANDREU, JOAN. *El Baix Montseny: Una síntesi d’història contemporània*. Revista de Girona. Maig-juny 1991. Diputació de Girona. Girona.

FERRER, FRA RAYMUNDO. *Barcelona cautiva, o sea Diario exacto de lo ocurrido en la misma ciudad mientras la oprimieron los franceses, con una idea mensual del estado religioso-político y militar de Barcelona y de Cataluña*. Barcelona. Oficina de Brusi, 1818, 7 volums.

Llibre d'òbits de Fogars de Montclús, 1737-1858. Arxiu parroquial de Sant Esteve de la Costa del Montseny.

Llibre d'òbits de Campins, 1808-1815. Arxiu Diocesà de Barcelona.

Llibre d'òbits d'Arbúcies, 1715-1818. Arxiu parroquial d'Arbúcies.

Llibre de baptismes d'Arbúcies, 1808-1813.

Llibre de matrimonis d'Arbúcies, 1808-1813.